

Jurica BAČIĆ

LIJEČNICI DUBROVAČKE REPUBLIKE NA SLUŽBI U BANJALUCI KRAJEM XVI STOLJEĆA*

Riječ je o trojici liječnika koji su živjeli i radili u Dubrovniku krajem XVI stoljeća, a kako je zabilježeno u arhivskim dokumentima, svaki je od njih određeno vrijeme službovao u Banjaluci, središtu tada osnovanog Bosanskog pašaluka.

Prvi od njih je Dominus Gaspar Bazzo, chirurgus, koji je službovao u Dubrovniku nekoliko decenija, a u drugoj polovini XVI stoljeća.

U arhivskim dokumentima se susreće prvi put kada mu je odlukom Senata od 13. VII 1578. god. odobreno neplaćeno tromjesečno odsustvo za odlazak u Italiju.¹

Za nas je od interesa zaključak Vijeća umoljenih od 27. IV 1584. god. koji glasi: *Prima pars est de acceptando magnifico Domino rectori et suo Consilio aspros mille per eos datos Gasparo Bazzo chirurgico misso in Bagnam lucam ad servitia Perchatbassae ad computum expensarum sui itineris. . .² per omnes (Odobrava se trošak od 1000 aspra koje su Knez i Malo vijeće dali kirurgu Gasparu Bazu poslanom u Banjaluku da bude od koristi Perhatbaši. . .)*

Zaustaviti ćemo se na čas da bi ovu odluku Vijeća umoljenih pobliže objasnili.

Dubrovčani su slali svoje liječnike pojedinim turskim državicima, vojskovođama, uglednijim osobama i važnijim službenicima još od samog početka turske vlasti u Bosni. Kada se npr. razbolio 1467. god. Isabeg, prvi od turskih namjesnika, Dubrovčani mu šalju tri svoja liječnika.³

Ovaj se običaj održao sve do 1806. god. i bio je od korisnosti obim stranama. Senat bi tako poboljšavao susjedske odnose, jačao i unaprijedio trgovačke interese, a u osobi dubrovačkog liječnika imao zdušnog zagovornika za svoje političke i ekonomske postupke, dok su, s druge strane, turske paše i ugledniji Turci cijenili vještinu i znanje dubrovačkih fizika i kirurga,⁴ i rado ih primali i zvali u svoje kuće, odnosno pašaluke.

Kirurg Bazzo je otišao, po odluci Senata, u Banjaluku i tamo se kratko zadržao. To se može zaključiti po molbi koju je 24. VIII 1584. god. uputio Senatu i u kojoj navodi:

„Presvijetla Gospodo, htijući poslušati naredbe Vašeg presvijetlog Gospodstva, kao što mi je dužnost a i moja želja, otišao sam u Banja-

* Rad je saopšten na 31. naučnom sastanku Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije održanom u Jablanici 12-14 X 1983. god.

luku na službu gospodina paše Bosanskog, kako ste mi naredili. Na tom putu i boravku tako sam patio u mojoj osobi da sam sada napadnut od šijatičnog bola, tako da se bojim da ću ostati ukočen pošto mi ne prija hladna sezona...⁵ Naglašava i moli da mu se odobri plaćeno dvomjesečno odsustvo da bi mogao otići u Italiju i tamo se liječi. Uz to želi da mu se prizna državna plaća i to iz dvostrukih razloga. Prvo što se razbolio vršeći državnu službu i drugo — što je, kroz ovo vrijeme dok je bio bolestan, bio u nemogućnosti da zarađuje, a što mu se, da se nije razbolio na državnom poslu, ne bi dogodilo. Vlada mu je pozitivno odgovorila.⁶

Da li mu je liječenje pomoglo, ne znamo, ali se po arhivskim dokumentima iz 1602. god. kojim se kirurg Gaspar Bazzo određuje da liječi bolesnike u bolnici, može zaključiti da je još dva decenija nakon svog boravka u Banjaluci bio od koristi Dubrovčanima.⁷

Drugi liječnik koji je bio u državnoj službi u Dubrovniku u drugoj polovini XVI stoljeća i čije je ime vezano za Banjaluku, bio je kirurg Josip Salama, zet poznatog i cijenjenog magistra Abrahama. I sin kirurga Josipa je bio liječnik. U arhivskim dokumentima se ova porodica spominje od 1558. pa do 1637. god., pa ćemo se osvrnuti na neke od arhivskih dokumenata usko vezanih za, u prvom redu, ime kirurga Josipa Salama. Vrlo često se uz titulu: Josephus Salama, chirurgus, susreće „zet Abramov“.⁸

Magister Abraham Hebreus, chirurgus, je primljen u državnu službu 9. XII 1558. god. a na preporuku i odobrenje dubrovačkog nadbiskupa Ludovika Bakadilija, osobnog prijatelja Mikelandela. Abraham je bio vrlo sposoban, omiljen i poštovan od Dubrovčana, a o čemu ima podosta arhivskih dokumenata. Vještini svog posla je izučio muža svoje kćeri, spomenutog Josipa Salamu, a što je napr. očito iz pisma kojeg Dubrovačka vlada šalje u Rim svom protektoru, kardinalu Ferneze-u 2. III 1584. god. u kojem se navodi... „ima već mnogo godina da je u naš grad došao Abram, židov, kirurg... njegove sposobnosti su bile takove da su daleko nadrasle one naših kirurga... osim što je vrlo vrijedan u liječenju svake vrsti težih bolesti, on je neobično sposoban kod davanja pomoći ženama pri porođaju. Kako je Abram imao jednog svog zeta, Josipa (muž njegove kćeri Zoe), koga je sam izvježbao i naučio, to je bio primljen u nas za njegova pomoćnika i do sada je na naše zadovoljstvo izlječio mnoge bolesnike.“⁹

Nekoliko godina kasnije, 8 VII 1591. god. Dubrovačka vlada šalje kardinalu Nikoli Sfondratu (protektoru Dubrovčana u Rimu krajem XVI stoljeća), pismo u kojem potanko objašnjava zbog čega drži židove u svojoj službi i navodi... „isto tako da bi mogao liječiti i jedan drugi židov, kirurg, po imenu Josip, koji je već mnogo godina uzet u našu službu da se njime mogu poslužiti naši turski susjedi, a ako je ponekad liječio i naše bolesnike to je bilo iz istinske potrebe jer je u svojoj struci vrlo sposoban i svojim znanjem i vještinom toliko je puta spasio žene pri porođaju a koje su se nalazile u istinskoj opasnosti, napuštene od liječnika i babica.“¹⁰

U jednom drugom pismu, poslatom u Rim Sfondratu, Dubrovčani šalju uputstva kako da ih brani pred papom od optužbi Dubrovačkog

nadbiskupa, koji se također tamo nalazio, i navode: „Budući da se nalazimo na granici Turske Vi znate da smo prisiljeni, a zamoljeni od naših susjeda paša i sandžakbegova, da im šaljemo nekog liječnika, a kako mi nerado šaljemo kršćanske liječnike, to smo prisiljeni da držimo dva liječnika židova“. Dalje se navodi da je jedan od njih kirurg Josip Salama bio preporučen i iz Carigrada „od onih od kojih zavisimo, a njima ne htjeti zadovoljiti, značilo bi izazvati njihovu srdžbu.“¹¹

Tih je godina vršen pritisak na Dubrovačku vladu da zabrani vršenje prakse liječnicima-židovima, a pogotovo da ne budu u državnoj službi. To se u prvom redu odnosilo na magistra Samuela Abeatara, potom na magistra Abrahama i njegova zeta Josipa, a manje na njegova sina magistra Baptistu Pignatelli-a, kirurga, koji je prije dolaska u Dubrovnik boravio neko vrijeme u Bariju (1594. god.) i govorilo se da je tamo prešao na kršćanstvo.¹² Senat je s mnogo umješnosti uspio da ne dođe do spomenute zabrane, pa je tako magistar Abraham bio od koristi Dubrovčanima sve do svoje smrti 1590. god.

Josip Salama je 1592. god. poslat u Banjaluku... „ad curandos Turcas Bosniam missus, ubi supremum diem obiit mense ianuario 1592.“¹³ Tamo je, znači, umro, a to potvrđuje i njegov sin Baptista Pignatelli koji u svojoj molbi upućenoj Dubrovčanima 17. IV 1612. god. navodi: „Presvijetla gospodo, Vaša Presvijetla Gospodstva vrlo dobro znaju koliko su vjerno i na opće zadovoljstvo služili moj pokojni djed Abram, kao i moj otac Josip, koji je u Vašoj službi umro u Banjaluci...“¹⁴ Tako je ovaj vrsni, cijenjeni i ugledni dubrovački liječnik završio svoj život daleko od Dubrovnika, u središtu Bosanskog pašaluka, kamo je bio otišao odlukom Senata a na traženje Banjalučkog (bosanskog) paše.

U prije spomenutom pismu Dubrovčana od 8. VII 1591. god. navodi se i... „ovo njegovo naređenje (dubrovačkog nadbiskupa — prim. pisca) nije mogao vikar izvršiti zbog... i jer se sada u gradu ne nalazi niti jedan liječnik kršćanin. I to zato što se jedan naš sugrađanin liječnik već nekoliko mjeseci nalazi u službi bosanskog paše, i to na naročiti njegov poziv, kao poznanik, a i sada ga neprestano tamo zadržava.“¹⁵ Taj „naš sugrađanin liječnik“ je Dominus Thoma Natalis Budislavich, Ragusinus physicus, treći liječnik na službi u Dubrovniku krajem XVI stoljeća koji je, kako je spomenuto, službovao u Banjaluci.

O Tomi Nataliću Budislaviću, koji za sebe kaže da je „Bosanac, po milosti Božjoj rođeni Dubrovčanin, a adaptirani Poljak“¹⁶ ima podosta arhivskih podataka. Izdanak je zanatske porodice hercegovačkog podrijetla, koja je tijekom XVI stoljeća dala nekoliko brijaca.¹⁷

Toma se rodio 1545. god. i kao dječak pomaže ocu u brijackom zanatu. 1569. god. studira u Padovi „nauke općeg obrazovanja, medicinu i teologiju“. 1572. god. je u Bolonji i tu prima 29. VII naslov „doktora nauka općeg obrazovanja, teologije i medicine“.

U Carigradu boravi od 1574. do 1581. god. Liječi sultana Murata II (1574—1595) od zaduhe i to vrlo uspješno, zbog čega dobija na dar knežiju Bobane u Trebinjskom kotaru.

God. 1582. je u Krakovu, a 1585. god. (20. II) mu kralj Stjepan Bathory dodjeljuje poljsko plemstvo.

God. 1587. je ponovo u Dubrovniku i tu vrši liječničku praksu više od 20 godina.¹⁸

God. 1589. je išao prvi put na dvor Bosanskog paše u Banjaluku, a potom, kako je već prije spomenuto, 1591. g., dok mu 1592. god. šalje nekakve lijekove, što ponavlja i 1594—1596. god. U Foči je 1594. i 1597. god. a u Jajcu 1600. i 1603. god.

Zbog svega navedenog u jednom se arhivskom dokumentu za Tomu navodi... „Ragusium rediit, ibique domicilium constituit, ubi artem medicam exercebat et aliquotiens profectus est in Bosniam ad curandos varios passas provinciae.”¹⁹

Bio je vrlo ponosan na svoje poljsko plemstvo, čime je posebno iritirao dubrovačku vlastelu, kojoj je svakako moralo smetati, da se jedan, makoliko učen, ugledan i svugdje kamo se kretao cijenjeni liječnik, usuduje izjednačiti s dubrovačkim višim staležom, budući je porijeklom iz zanatskog, brijačkog, nižeg staleža.

Tako mu Đinjo Zlatarić npr. posvećuje pjesmu „Šala s gizdavijem prijateljom” i podrugljivo kaže: „Bani ti su hercezi bili od Bosne braučedi. Ti si vitez, ti spjevalac, u lijecijeh si sam Ipokrat, u besjedah spovijedalc.”²⁰ Navodi da s visoka i zvijezde gleda.

Drugi dubrovački vlastelin, Valentin Sorkočević, bude kažnjen s 3 mjeseca zatvora, jer je s ploče u Franjevačkoj crkvi, koju je sebi postavio Toma Budislavić, otkinuo slova kojima se „kitio i oholio i gizdao Toma”.²¹

S vremenom su se strasti stišale, Dubrovački Senat ga 1606. god. imenuje za Trebinjsko-mrkanskog biskupa „Anno 1606 a Senatu Ragusino electus est episcopus Travuniae et Mercaniae quod summus pontifex Romanus postea sanxit”.

Umro je iznenada u Napulju 1608. god. U oporuci sve svoje ostavlja novoosnovanom zavodu nazvanom „Collegium orthodoxum Budislavum” sa zadaćom da širi i štiti katoličanstvo u susjednoj Turskoj: Ille Neapoli anno 1608 supremum diem obiit et omnia sua bona ad constituendum „Collegium orthodoxum Budislavum” pro propaganda fide Romanocatholica in Turcia linque slava littenisque cyrillicis testamento legavit.²²

Jedan arhivski dokumenat usko povezuje spomenutog dubrovačkog kirurga Gaspara Bazu i fizikusa Tomu Budislavića. To je oporuka Nikole, Baltazara Rusa, artium et medicinae doctor, kojom je 1599. god. uz ostalo, neke svoje knjige iz svoje biblioteke ostavio svojim prijateljima. Tako Tomi Budislaviću daje knjigu „Antidotarium”, a kirurgu Gašparu Bazu knjigu Gabrijele Falopija i knjigu Pjetra Mateolija.²³

U biblioteci Baltazara Rusa osim, kako je vidljivo, vrlo modernih i aktuelnih knjiga od, za ono vrijeme, vrhunskih i najpriznatijih medicinskih stručnjaka, ima knjiga i drugih struka i znanstvenih područja, pravnih, filozofskih i teoloških. Ruso je bio i sam pisac, kako navodi u svojoj oporuci.²⁴

Po sadržaju spomenute biblioteke možemo indirektno zaključiti na kakovoj je znanstvenoj visini bilo teorijsko (a i praktično) umijeće Dubrovačkih liječnika krajem XVI stoljeća. Kako su svoje umijeće, odlukama Senata, ili na molbu Turskih vlasti, stavljali na uslugu pašama,

begovima i drugim turskim uglednim osobama, jasno nam je koliku su korist i kakovu medicinsku zaštitu od Dubrovačkih liječnika uživali turski velikodostojnici.

Tako je i ovaj osvrt na arhivske dokumente, vezane za rad i boravak u Banjaluci trojice Dubrovačkih liječnika, pri kraju XVI stoljeća, samo prilog spomenutom zaključku.

LITERATURA:

- ¹ *Consilium rogatorum* — *Cons. rog.* (Zapisnik Vijeća umoljenih, Historijski arhiv, Dubrovnik — H.A.D.), 1578, 64, 230'. — ² *Ibidem*, 1584, 68, 63'. — ³ Grmek M.D., *Izveštaj trojice liječnika o putovanju po Bosni u XVIII stoljeću*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1959, VI—VII, 97—115. — ⁴ Truhelka C., *Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke arhive*, Sarajevo, 1911, 13. — ⁵ Đorđević S., *Neki podaci o zdravstvenim prilikama i lečenju u našim krajevima u prvoj polovini XVIII veka*, Acta historiae medicinae, Beograd, 1961, I, 2, 138—152. — ⁶ *Cons. rog.*, 1584, 86, 117'. — ⁷ Jeremić R., Tadić J., *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, Biblioteka Higijenskog zavoda, Beograd, 1938, II, 54. — ⁸ *Cons. rog.*, 1602, 78, 42'. — ⁹ *Ibid.*, 1560, 62 212—212'. — ¹⁰ *Lettere ponente* (Pisma Senata konzulatima, povjerenicima, itd., H.A.D.), 1584, IV, 242—242'. — ¹¹ *Ibid.*, 1591, IV, 216—219'. — ¹² Tadić J., *Jevreji u Dubrovniku do polovice XVI stoljeća*, La Benevolencia, Sarajevo, 1937, 258. — ¹³ Jeremić R., Tadić J., *Prilozi*... II, 63. — ¹⁴ Tadić J., *Jevreji*... 251. — ¹⁵ *Cons. rog.*, 1612, 83, 91—92'. — ¹⁶ Bazala V., *Liječnik, biskup i diplomata Tomo Budislavić*, Dubrovački vjesnik, Dubrovnik 27. II 1951, 24. — ¹⁷ Tadić J., *Jevreji*... 261. — ¹⁸ Grmek M.D., *Enciklopedija Jugoslavije*, II, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1956, 482. — ¹⁹ Tadić J., *Dubrovački portreti*, Srpska književna zadruka, Beograd, 1948, 349—368. — ²⁰ Jeremić R., Tadić J., *Prilozi*... III, 153. — ²¹ Rešetar M., *Toma Natalić Budislavić i njegov „Collegium orthodoxicum” u Dubrovniku*, JAZU, Zagreb, Rad, 1915, 206, 136—141. — ²² Bazala V., *Stric Grgur i nećak Tomo*, Republika, Zagreb, 1954, I, 255—295. — ²³ Jeremić R., Tadić J., *Prilozi*... II, 56—57. — ²⁴ Gluck V., *Toma-Natalić—Budislavić*, Pregled, Sarajevo, 1939, 150—154. — ²⁵ Popović P., *Jedna lekarska biblioteka u Dubrovniku u XVI stoljeću*, Srpski arhiv, Beograd, 1932, 50, 5—6, 1—4. — ²⁶ Jeremić R., Tadić J., *Prilozi*... 57—58. — ²⁷ Foretić V., *Povijest Dubrovnika do 1808. god.*, II, Naprijed, Zagreb, 1980, 73. — ²⁸ Popović T., *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, Prosveta, Beograd, 1973, 325—326. — ²⁹ *Cons. rog.*, 1580, 65, 240—241'.

Jurica BAČIĆ

PHYSICIANS IN REPUBLIC OF DUBROVNIK ON DUTY IN BANJALUKA AT THE END XVI-TH CENTURY

In the article autor speaks on one's behalf to the better knowledge of the medieval past and relations between Republic of Dubrovnik and Banjaluka, center of Bosnian Paschaluk at the end XVIth century.

Threex physicians were in duty in Banjaluka at this time. One of them died there.

All what autor quote is corroborated with documents from Dubrovnik's archiv.

(Rukopis je Uredništvo primilo 5. IV 1984. god.)